

“ואיש על דגלוי”

מתוך “נפלאות הבריאה”

מלקט ועורך ש. אייזיקוביץ

eisikovits1@gmail.com

דגל הוא פיסת בד המתנופפת על עמוד או תורן, בדרך כלל לסימון, לאיתות, או לזיהוי.

השימוש בדגלים החל בשדות הקרב העתיקים לשם תיאום וקישור בין יחידות ובמרוצת הזמן שוכללו לכלי איתות וזיהוי, במיוחד באזורים בהם היה קושי בתקשורת (לדוגמה, הסביבה הימית בה נעשה שימוש בסמפור).

הדגל הלאומי הוא סמל חשוב ביותר והוא עשוי לשמש ליצירת מוקד הזדהות וגאווה בקרב אלה המניפים אותו. שימוש זה בדגלים גדל בעקבות עליית הלאומיות כביטוי לפטריוטיות. הדגלים הלאומיים עשויים לעורר אסוציאציות צבאיות עקב מקורם והשימוש הצבאי הנרחב בהם. הדגל הלאומי הקדום ביותר שעדיין נמצא בשימוש הוא דגל דנמרק, שקיימות עדויות לשימוש בו עוד במאה ה-13.

משהחלו מדינות לאום להקים ציים ימיים גדולים במאה ה-15 נוצר הצורך לזהות בים, ממרחק ניכר, לאיזו מדינה שייכת הספינה. צורך זה הוביל ליצירת דגלים גדולים יחסית, בצבעים חדים וברורים ובעלי צורה גרפית חדה (במקום סמלי האבירים ופסי-הבד של ימי הביניים).

מחקר דגלים מכונה וקסילולוגיה, מהמילה הלטינית VEXILLUM שמשמעותה דגל או כרזה.

אטימולוגיה

לפי מקורה האטימולוגי של המילה, משמעות השם "דגל" היא פלוגה צבאית גדולה, והוא נזכר בפקידת בני ישראל במדבר סיני. שימוש דומה במילה לציון קבוצת לוחמים נמצא, למשל, במלחמת בני אור בבני חושך במגילות הגנוזות. העדות הקדומה ביותר של השורש ד.ג.ל. מקורה בשפה האשורית ומשמעו מבט. שימוש דומה בשורש במובן של מבט מעריך נמצא, למשל, בשיר השירים "הַבִּיאֲנִי אֶל בַּיִת הַיָּיִן וְדַגְלוּ עָלַי אֶהְבֶּה" (מגילת שיר השירים, פרק ב', פסוק ד'). רק מאוחר הרבה יותר שילב יונה אבן ג'נאח את שני מובני המילה וקבע כי קבוצת הלוחמים נקראה על שם הנס המסמל אותה "הדלת והגימל והלמד. ובשם א-להינו נדגל, דגול מרובה. אימה כנדגלו תעניינו הרוממות והפרסומת כרוממות הדגל ופרסומו וכעניין 'נתת ליראיך נס להתנוסס'".

היסטוריה

על פי אנציקלופדיה בריטניקה הדגלים הומצאו בידי הסינים או ההודים בתקופה העתיקה והשימוש בהם התפשט לארצות השכנות בורמה, סיאם ושאר ארצות דרום מזרח אסיה. סון דזה מתאר בספרו חכמת המלחמה את השימוש בדגלים ובניסים כאמצעי להעברת פקודות והוראות בשדה הקרב.

הפרסים השתמשו ב"דראפס כאניאני" כדגל בתקופת הממלכה האחמנית בין השנים 330-550 לפנה"ס. לאחר מכן הוא היה בשימוש בסגנונות שונים עד תקופת האימפריה הסאסאנית המאוחרת (224-651) ואף ייצג את ממלכת פרס ועל כן נחשב כדגלה הלאומי הראשון של איראן.

במקור, ניסייהם של הלגיונות הרומאיים לא היו דגלים כי אם סמלים, כגון סמל העיט של הלגיון העשירי פרטנסיס. עיט זה הוצב על עמוד ונושאו הרים אותו מעל ראשי החיילים בשעת קרב. ליחידה צבאית מסוימת מדאקיה היה נס של דרקון בעל זנב גמיש אשר התנופף ברוח, הסמל הגמיש הועתק ללגיונות רומא ובסיכומו של

דבר, לכל הלגיונות היו ניסים גמישים. ניסים גמישים אלו התפתחו אל הדגל המודרני.

במהלך ימי הביניים, השימוש העיקרי בדגלים היה לשם זיהויים של מנהיגים בשדה הקרב: באירופה היו אלה האבירים, ביפן היו אלה הסמוראים ובסין היו אלה הגנרלים אשר שירתו בצבא האימפריאלי. מתקופתו של כריסטופר קולומבוס ואילך, נהוג היה (ולאחר מכן מחויב חוקית) לסמן ספינות בדגל המצביע על הלאומיות שלהן. דגלי סימון אלו התפתחו לדגלים הלאומיים והימיים של ימינו אנו. בנוסף לכך, הדגלים הפכו לאמצעי התקשורת המועדף בים, דבר אשר גרם להתפתחותם של מספר רב של שיטות סימון באמצעות דגלים.

כאשר אבירי אירופה הוחלפו בצבאות המרוכזים, הפך הדגל כאמצעי זיהוי לא רק מבחינה לאומית אלא גם בין היחידות השונות באותו הצבא. הדגלים הפכו לעצם אותו יש ללכוד ועליו יש להגן. במרוצת הזמן ועם התפתחות הלוחמה בשדה הקרב, הדגלים הפכו לסכנה בעבור אלו אשר נשאו אותם ועד מלחמת העולם הראשונה הדגלים נעלמו משדה הקרב והופיעו מפעם לפעם רק באירועים טקסיים.

עיצוב וצורה

צורתו של הדגל היא כמעט תמיד מלבן (לרוב ביחס של 2:3 או 3:5) אך הוא יכול להיות בכל צורה או גודל אשר ניתן יהיה להניפו (מרובע, משולש או בעל זנב סנונית). נדירה עוד יותר היא צורתו של דגל נפאל - שני משולשים צמודים זה לזה. לדגלי מדינות מוגדר גם היחס הקבוע בין אורך הדגל לרוחבו. בדגל ישראל, למשל, יחס זה הוא 8:11.

העיצוב הרגיל של הדגלים הוא עיצוב של תמונת ראי בין צידו הקדמי לצידו האחורי של הדגל. עיצוב זה הוא זול יותר ליצור והוא מגיע בשני סגנונות עיצוב:

1. עיצוב הדגל סימטרי (לשמאל ולימין הדגל) ו-2 צדדים זהים (חזית וגב) לדוגמה: דגל ישראל.

2. עיצוב א-סימטרי (לשמאל ולימין) כאשר התקני ההנפה יהיו לימין הדגל בחזית, ולשמאל הדגל בעורף. (עיצוב זה אינו מהווה בעיה כאשר לא מופיע כיתוב על הדגל).

עיצובים מורכבים אחרים אינם נופלים בקטגוריית תמונת הראי ובתמונת החזית והעורף ישנו אלמנט עיצובי אשר אינו סימטרי ויש להציגו ללא קשר לצד ההנפה (בדרך כלל טקסט). שתי דוגמאות לכך:

1. אותו מרכיב יכול להיות מועתק מן החזית אל העורף.
2. באופן די נדיר, העורף מציג עיצוב שונה (כללו או חלקו) לחלוטין מזה המוצג בחזית. לדוגמה: דגל פרגוואי, דגל מדינת אורגון האמריקאית ודגל ברית המועצות הישן.

סגנונות עיצוב שכיחים לדגלים כוללים צלבים, פסים, חלוקת השטח לרצועות או ריבועים - מושגים לקוחים מתוך עולם המושגים של ההרלדיקה. שלטי אצולה יכולים להיות מונפים כדגלי אצולה כפי שמונפים דגל מדינת מרילנד, ודגל קיריבטי. הדגל הקודם של לוב, אשר הציג שטח מלבני ירוק, היה הדגל הלאומי היחיד אשר הציג צבע אחד ללא כל עיצוב.

דגלים לאומיים

אחד השימושים הנפוצים ביותר לדגלים הוא ייצוג אומה או מדינה. הדגל הלאומי מונף לרוב על מוסדות של המדינה כדוגמת בתי משפט, תחנות משטרה, בסיסי צבא ובתי ספר. במרבית המקרים, אזרחי המדינה רוחשים כבוד רב לדגל. מספר עיצובי דגלים של מדינות מסוימות השפיעו על עיצובי דגלים של אומות, מדינות, חבלים וקבוצות שונות. לדוגמה:

- דגלה של דנמרק הוא דגל הלאום העתיק ביותר אשר עודנו בשימוש. דגל זה נקרא דנברו (Dannebrog) והוא השפיע על עיצוב הצלב של מדינות סקנדינביה: נורווגיה, שוודיה, פינלנד, איסלנד והדגלים האזוריים של איי פארו, אולנד, סקניה, ובורנהולם ועל שורה ארוכה של דגלים אזוריים במדינות האזור.
- דגל בריטניה (Union Jack) הוא הדגל הנפוץ ביותר, כיוון שהוא מופיע בקנטון של עשרות דגלים. הקולוניות הבריטיות נהגו להניף דגל אשר התבסס על עיצובו של אחד הניסים הבריטיים. רבות מן המושבות שאירו את הדגל הבריטי על דגלן כדי לשמר את עברן הקולוניאלי. דוגמאות: אוסטרליה, פיג'י, ניו זילנד, טובאלו, וכמו כן הפרובינציות הקנדיות: מניטובה, אונטריו, קולומביה הבריטית וניופאונדלנד ולברדור וכן הוואי האמריקאית.
- הטריקולור ההולנדי הנו הטריקולור העתיק ביותר. הדגל הופיע לראשונה בשנת 1572 כ"דגל הנסיך" בצבעי כתום-לבן-כחול. גרסאות נוספות בצבעי אדום-לבן-כחול הופיעו לאחר מכן ללא כל סיבה ברורה אך עם הרבה אגדות סביבם. לאחר שנת 1630 גרסת האדום-לבן-כחול הייתה הנפוצה ביותר. הטריקולור ההולנדי השפיע על דגלים רבים ובמיוחד על דגלי רוסיה, הודו, וצרפת אשר בתורה הפיצה את רעיון הטריקולור עוד יותר.
- דגלה הלאומי של צרפת הוא אולי הטריקולור המפורסם ביותר, ועיצובו השפיע על מדינות רבות לאמץ את רעיון הטריקולור לאות הזדהות עם רוח המהפכה הצרפתית, שם עוצב הדגל בשנת 1794. לדוגמה: קוסטה ריקה, הרפובליקה הדומיניקנית, אירלנד, האיטי, איטליה, רומניה, ומקסיקו.
- דגל ארצות הברית של אמריקה, המכונה גם "הפסים והכוכבים". באותה הדרך בה מדינות רבות נשאו את עיניהם אל עבר צרפת והושפעו מעיצוב דגלה, כך גם מדינות רבות הושפעו מרעיונות המהפכה האמריקאית, השפעה אותה ביטאו בדגלם. לדוגמה: קובה, ליבריה, צ'ילה, אורוגוואי, ודגל המחוז הצרפתי ברטאן.
- דגל רוסיה - טריקולור נוסף, הוא מקור הצבעים הפאן-סלאביים אשר אומצו על ידי רבות מהמדינות הסלאביות. לדוגמה: סלובקיה, סרביה, קרואטיה, סלובניה ועוד.
- הדגל האיראני, הוא מקור הצבעים הפאן-איראניים (ירוק-לבן-אדום) אשר אומצו על ידי מדינות הודו-איראניות רבות. לדוגמה: טורקמניסטן, כורדיסטן, ודגל הרפובליקה של אררט. גם העם הבולגרי, אשר טוען כי מוצאו משבט התראקים האיראני הקדום, אימץ את צבעי דגל איראן כמו גם כמה משכנותיה של איראן כגון עומאן.
- דגל אתיופיה נתפס כמודל לחיקוי בשנות החמישים והשישים של המאה ה-20 כיוון שאתיופיה הייתה אחת המדינות אשר זכו לעצמאות מדינית באפריקה.

כתוצאה מכך, הפך דגלה למקור הצבעים הכלל-אפריקאיים - ירוק-צהוב-אדום. לדוגמה: טוגו, סנגל, גאנה ומאלי.

- דגל טורקיה, אשר שימש גם כדגל האימפריה העות'מאנית, השפיע על מספר מדינות מוסלמיות אשר אימצו בדגליהן את מוטיב הסהר. ובהן הרפובליקה הטורקית של צפון קפריסין, אזרבייג'ן, טורקמניסטן, אוזבקיסטן, אלג'יריה, תוניסיה, קומורו, פקיסטן, מלזיה, מאוריטניה והמלדיביים. דגל סינגפור כולל אומנם מוטיב של סהר וכוכב ואף משלב אדום ולבן בצבעיו, אך אין בינו לבין דגל טורקיה קשר ישיר.
- דגל המרד הערבי אשר ממנו נגזרו הצבעים הפאן ערביים (ירוק-לבן-אדום-שחור) השפיע על דגלי מדינות ערב ירדן, כוויית, סודאן, סוריה, איחוד האמירויות הערביות, רפובליקת סהרה הערבית הדמוקרטית, דגל מצרים, עיראק, תימן ודגל הרשות הפלסטינית.
- דגל ברית המועצות, המציג את סמל הפטיש והמגל המוזהב על רקע אדום, היווה השראה למדינות קומוניסטיות רבות, כגון: גרמניה המזרחית, הרפובליקה העממית של סין, וייטנאם, אנגולה, הרפובליקה הדמוקרטית של אפגניסטן ומוזמביק.
- דגל רפובליקת קולומביה הגדולה אשר נוצר על ידי המהפכן פרנסיסקו דה מינדה כסמל לתנועת העצמאות בוונצואלה כנגד השלטון הספרדי. הצבעים ועיצובם התגלגלו לדגלי קולומביה, ונצואלה ואקוודור אשר חולקים את שילוב הפסים צהוב-כחול-אדום.
- דגל ארגנטינה, אשר עוצב על ידי מנואל בלגרנו במהלך מלחמת השחרור הארגנטינאית מספרד, הושפע בעיצובו של דגל הפרובינציות המאוחדות של מרכז אמריקה. דגל התכלת-לבן-תכלת תרם את צבעיו לדגלי גוואטמלה, הונדורס, אל סלבדור, וניקרואה.

דגלים אזרחיים

דגל אזרחי הוא גרסה של הדגל הלאומי אשר מיועד להנפה על ידי אזרחים או על מבנים וכלי רכב לא ממשלתיים. השימוש בדגלים אזרחיים היה נפוץ בעבר כאשר היה צורך לסמן מבנים או ספינות אשר לא היו בשימוש הצבא. בכמה מדינות הדגל האזרחי זהה לדגל המלחמה או המדינה אך ללא שלט האצולה או סמל המדינה כגון דגל ספרד או דגל פרו.

דגלים צבאיים

דגל צבאי הוא גרסה של הדגל הלאומי, המונפת בעיתות מלחמה. למספר מדינות, כגון בריטניה או פרו ישנו דגל מיוחד אשר מונף על ידי הכוחות המזוינים תחת דגל המדינה.

צבאות אחרים (כגון צבא ארצות הברית) עושים שימוש בדגלם הלאומי כדגל הצבא, ואילו הצבא הפיליפיני מניף את דגל הלאום ובזמן מלחמה, הדגל מונף בצורה הפוכה - זהו המקרה היחידי בו דגל המונף הפוך, מסמל מלחמה (ולא אבל לאומי).

גרסאות גדולות של דגל המלחמה המונפות על ספינות מלחמה, אלו הם ניסי הקרב. במלחמה הנפת דגל לבן פירושה כניעה.

דגלים ימיים

השימוש בדגלים בים חשוב במיוחד, שכן בים הם יכולים להיות ההבדל בין חיים למוות ועל כן החוקים והנהלים לגבי הנפת דגלים נשמרים בקפדנות.

דגל לאומי אשר מונף בים נקרא **דגל ימי** (Naval ensign).

על **ספינת צי סוחר** או על **יאכטה** נהוג להניף שני דגלים, הדגל הימי של הצי או המדינה של כלי השייט, אשר יונף בעמדת הירכתיים ואילו על התורן יונף דגל המדינה בה כלי השייט מבקר (דגל זה מכונה גם **נס ידידות**). הנפת דגל זר לבדו במים טריטוריאליים או בנמל של מדינה זרה או אל מול **אוניית מערכה** זרה, נחשב כרצון להילחם, עם תותחים, על זכותה של הספינה המניפה לעשות זאת. עד ימינו מנהג זה נאכף על ידי ציים ורשויות ברחבי העולם, באמצעות עלייה לסיפון הספינות, החרמות ועונשים כספיים. במדינות שונות ישנו דגל מיוחד הנועד להנפה על יאכטות כדי להבדילן מספינות צי הסוחר, הבדלה זו נועדה לסמן כי הספינות הללו חופשיות ממטען מסחרי.

עם השימוש בדגלים בים נוצרו מערכות קודים עבור מספרים ואותיות. לכל דגל ישנה משמעות כאשר הוא מונף לבדו או ביחד עם מספר דגלים נוספים. הסמפור משמש כאמצעי תקשורת בין ספינה לספינה במרחקים קצרים.

השימוש בשפות

כיוון שלשפות אין דגלים ייחודיים אשר ייצגו אותם, נהוג לסמן שפות בדגל לאומי כציון השפה למקרים כגון:

- ייצוג כישורי השפה של עובד מסוים בחברה.
 - ייצוג שפות קיימות באתר אינטרנט, תכנה או חוברת מידע.
- ברוב המקרים, שיטת ייצוג זאת עובדת כהלכה ואין אליה עוררין, אך ישנם מקרים בהם השימוש בסימון דגלים עלול לגרום לזיהום שפות.
- שפות אשר ישנה מחלוקת לגבי השפה כגון: רומנית ומולדבית, אשר יש הטוענים כי מדובר בשתי שפות נפרדות.
 - שפות אשר מדוברות ביותר ממדינה אחת כגון: אנגלית, ערבית, צרפתית, גרמנית, פורטוגזית וספרדית. במקרה שכזה, פתרון נפוץ הוא סימון באמצעות אחד מארבע הדרכים הללו:
 1. דגל המדינה ממנה השפה הגיעה.
 2. דגל המדינה בה נמצא שיעור הדוברים הגבוה ביותר.
 3. דגל משולב של מדינת המקור והמדינה בעלת השיעור הגבוה ביותר (אם הם לא אותה המדינה)
 4. דגל המדינה המזוהה עם השפה ביותר (פורטוגזית - דגל פורטוגל או דגל ברזיל; אנגלית - דגל אנגליה).

דגלים דתיים

בדתות מסוימות ישנה לדגלים חשיבות רבה. ב**בודהיזם** למשל, נעשה שימוש בדגל תפילה הצבוע בחמישה צבעים שונים ובזרם הטיבטי נעשה שימוש ב**דגל תפילה** בהרי ההימלאיה. דגלים לאומיים רבים כוללים סמלים ואלמנטים דתיים שונים כדוגמת ה**צלב**, ה**סהר**, או הפנייה ל**פטרון**. קבוצות דתיות נוספות עשויות להשתמש בדגלים כדי לייצג את הדת עצמה לדוגמת דגלי הכנסיות באנגליה. ביהדות נעשה שימוש בדגל בשמחת תורה.

השימוש בספורט

עקב העובדה כי השימוש בדגלים הוא קל וברור, ישנו שימוש נרחב בדגלים בספורט:

- במשחק הכדורגל ה'קוון' (השופט אשר עומד על הקווים), נושא דגל מיוחד. הדגל משמש אותם לאותת לשופט המשחק על הפרה פוטנציאלית של החוקים, על זכותו של מי להחזיק בכדור לאחר שהכדור יצא את גבולות המשחק, או להניף את הדגל כאשר אחד השחקנים נמצא בעמדת נבדל. שימוש דומה בדגלים נעשה במשחק הרוגבי.
- במשחק הפוטבול השופטים נושאים דגל כדי לסמן ולהצביע על עברות במהלך המשחק. המינוח הוא "Flag on the play". הדגל עצמו הוא קטן (בגודל של מטפחת) הנזרק על המגרש במקום העברה המשווער כדי לברר את פרטי המקרה לאחר סיומו של המהלך. בפוטבול האמריקאי הדגל הצבע צהוב ואילו בגרסה הקנדית הדגל מופיע בצבע אדום.
- במרוצי יאכטות, ישנו שימוש בדגלים כדי להעביר מסרים מספינת השיפוט את סירות המתחרים. דגלים מיוחדים המונפים על ספינת השיפוט עשויים להצביע על זינוק פסול, שינוי במסלול המרוץ, ביטול מרוץ או כל מידע חשוב אחר. הספינות עצמן יכולות להניף דגלים אשר יצביעו על מחאה או צרה אחרת. הדגלים עצמם הם חלק מדגלי הקוד הבינלאומי לאיתות בדגלים בים.
- בספורט המוטורי הדגלים נועדו כדי ליצור קשר עם הנהגים. הדגל המוכר ביותר הוא הדגל המשובץ בשחור ולבן המציין את סופו של המרוץ וניצחון למוביל. דגל שחור מציין עברה, דגל צהוב מסמן כי יש לנהוג בזהירות ובמהירות נמוכה ודגל אדום מסמן לנהגים לעצור באופן מיידי.
- אוהדים, במרבית ענפי הספורט, מניפים דגלים לביטוי תמיכתם במתחרים או בקבוצות אותם הם מעודדים. כאשר מתמודדות נבחרות או קבוצות ממדינות שונות, יניפו אוהדים את דגל המדינה אותה הם מעודדים.
- הדגל הוא משחק ילדים פופולרי ביותר.
- בכדורגל הגאלי, ובהרלינג משחקים הנפוצים באירלנד, דגל ירוק משמש לציון שער ואילו דגל לבן משמש לציון נקודה.
- בכדורגל האוסטרלי, שופט השער ינופף בשני דגלי סימון לציון שער, ובדגל אחד לציון נקודה.
- בצלילה, דגל הצלילה משמש לציון צולל אשר ירד למים.

שימוש בארגונים בינלאומיים

קיימים מספר דגלים המייצגים ארגונים בינלאומיים, כדוגמת דגל הצלב האדום, דגל האומות המאוחדות או הדגל האולימפי המיצג את הוועד האולימפי הבינלאומי. בין הדגלים הבינלאומיים של גופים לא מאורגנים ניתן לצייין את דגל שודדי הים.

השימוש בחופי הרחצה

בחופי רחצה רבים בעולם נעשה שימוש בדגלים כדי לסמן לקהל המתרחצים על תנאי הרחצה בים.

- בישראל, נהוג מפרט הדגלים הבא: דגל לבן משמש לציון ים שקט ובטוח לרחצה, דגל אדום משמש לסימון ים סוער, שהרחצה בו מותרת ודגל שחור לסימון ים סוער מאוד, שהרחצה בו אסורה. כאשר אין דגל מונף פירוש הדבר הוא שהחוף סגור ואין בו שירותי הצלה.
- באוסטרליה, ניו זילנד, הפיליפינים ובבריטניה נעשה שימוש בזוג דגלים אדום/צהוב לצורך סימון חופי הרחצה אשר בפיקוח שירותי הצלה. בחופים אוסטרליים רבים דגל אדום יציין כי חוף הרחצה סגור, דגל צהוב יסמן כי תנאי השחייה קשים אך מותרים, ודגל ירוק יציין כי השחייה מותרת ובטוחה. בבריטניה דגל אדום מצביע על סכנה.
- באירלנד דגל אדום/צהוב מצייין כי בטוח להתרחץ, דגל אדום מצייין כי מסוכן להתרחץ וכאשר אין דגל מונף פירוש הדבר הוא שהחוף סגור ואין בו שירותי הצלה. דגל כחול המונף על חופים המרוחקים מאזורי רחצה מצייין אזור השמור לשימושי ספורט ימי.

השימוש ברכבות

במערכות רכבת ברחבי העולם, נעשה שימוש בדגלים צבעוניים כדי לאותת לנהגי הקטר (בלילה בדגלים מוחלפים על ידי פנסים באותם הצבעים).

- אדום = עצור!
 - צהוב = המשך בזהירות.
 - ירוק, לבן או כחול = המשך.
 - דגל בכל צבע המונף בנמרצות מסמן עצירה מיידי.
 - דגל כחול המוצמד לקטר מסמן כי אין להזיז כיוון ומישהו עובד עליו או על הקרונות המוצמדים אליו. דגל כחול המונף על מסילה מצייין כי אסור לנסוע על המסילה, רק האדם או הקבוצה אשר הניחה את הדגל רשאית להסירו.
- לעתים מוחלפים האורות בחזיתם של קטרים נוסעים בדגלים ופירושים:

- לבן = נסיעה שאינה חלק מלוח הזמנים הקבוע.
 - ירוק = התחנה הנוכחית אינה תחנתו האחרונה של הקו.
 - אדום = תחנה אחרונה.
- בנוסף, איש הבלמים ישא בדרך כלל דגל אדום כדי לסמן למכונאי על הבלימה באופן חזותי. השימוש בסמפור רכבות התפתח מן השימוש בדגלי רכבות.

השימוש בפוליטיקה

תנועות חברתיות ופוליטיות אימצו לעצמן דגלים כדי ליצור סמל ויזואלי להזדהות ואיחוד. הזרם הסוציאליסטי משתמש בדגל אדום כדי לייצג את רעיונותיו. האנרכיזם משתמש במגוון דגלים, אך הנפוץ ביותר המזוהה עם האנרכיה הוא דגל שחור. אחדים מן הדגלים של התנועות החברתית הפכו ברבות הימים לדגלים לאומיים כגון דגל ברית המועצות ודגל התנועה הנאציונל-סוציאליסטית של גרמניה הנאצית.

בתרבות

במרבית מדינות העולם, דגלים ובמיוחד דגלים לאומיים, הם מקודשים: במדינות רבות קיים חוק המתאר את המותר והאסור בנוגע לדגלים. במרבית המדינות אסור לדגל לגעת בקרקע, ושריפת דגל משמשת כאמצעי לזלול במדינת אויב או כאמצעי מחאה. עם זאת, במדינות מסוימות מותרת שריפת דגל הלאום כמחאה.

הדגל משמש כדימוי לדבר בולט באופן שלא ניתן להתעלם ממנו. דוגמה בולטת לכך הם דברי השופט בנימין הלוי, בפסק הדין שנתן במשפטם של מבצעי טבח כפר קאסם:

סימן היכרה של פקודה "בלתי חוקית בעליל" - מן הדין שיתנוסס כדגל שחור מעל לפקודה הנתונה, ככתובת אזהרה האומרת: "אסור!". לא אי חוקיות פורמלית, נסתרת או נסתרת למחצה, לא אי חוקיות המתגלה רק לעיני חכמי משפט חשובה כאן, אלא: הפרת חוק גלויה ומובהקת, אי חוקיות ודאית והכרחית המופיעה על פני הפקודה עצמה, אופי פלילי ברור של הפקודה או של המעשים שהפקודה מצווה לעשותם, אי חוקיות הדוקרת את העין ומקוממת את הלב, אם העין אינה עיוורת והלב אינו אטום או מושחת - זוהי מידת אי החוקיות הדרושה כדי לבטל את חובת הציות של חייל ולהטיל עליו את האחריות הפלילית למעשיו.

מטבע לשון נהוג הוא לשאת את דגל המאבק ומשמעו היא להוביל מאבק, תוכנית לשינוי או לתמיכה. הדימוי משתמש בדגל כמוביל את המחנה. ביטויים נוספים הם "חרת על דגלו" המצורף לרוב לעיקרון שפלוגי בחר לקרב אל ליבו ו"נקרא אל הדגל" עבור מקרים בהם יחיד או רבים נקראים לשירות ארגון או מדינתם.

שיאים

הדגל הגדול ביותר

הדגל הגדול ביותר בעולם הוא דגל קטאר במשטח של 101,978 מ"ר, אשר נפרש ליד דוחה בדצמבר 2013, השיא הקודם היה שייך לדגל רומניה שהוכן במאי אותה שנה.

הדגל הגדול ביותר, אשר מונף על בסיס קבוע, הוא דגל ברזיל, אשר מונף ב"כיכר שלושת הכוחות" בעיר ברזיליה, בירתה של ברזיל. משקלו של הדגל כ-600 ק"ג וגודלו 7,000 מ"ר. הדגל מונף מאז חנוכתה של ברזיליה ב-21 באפריל 1960.

הדגל הקטן ביותר

הדגל הקטן ביותר בעולם, אורכו 700 ננומטרים ועוביו כ-2 ננומטרים אשר נוצר באוניברסיטת בילקנט, באנקרה, טורקיה.

שבטי ישראל והדגלים במדבר

סדר מיוחד

עם ישראל במדבר לא הלכו בערבובייה או באיזו שיירה, כמנהג הולכי דרכים. אלא הם הלכו בסדר מיוחד, מחנות מחנות: במרכז שכן המשכן - "מחנה שכינה", מסביב לכל המשכן שכנו הלויים - "מחנה לויה", ומסביבם שכן "מחנה ישראל" -

מסודרים ומחולקים לפי שבטים, כל שבט במקום מיוחד, שלושה שבטים בכל צד. כל שבט נשא עימו דגל, בעל צבע מיוחד, שעליו מצויר סמל מיוחד המאפיין אותו.

שבט ראובן - אבנו בחושן היא 'אודם', ולכן דגלו בצבע אדום, ומצויר עליו דודאים.

שמעון - אבנו בחושן היא 'פטדה', לכן דגלו בצבע ירוק, ומצויר עליו שכם.

לוי - אבנו ברקת, צבע דגלו: שליש לבן, שליש שחור ושליש אדום, ומצויר עליו אורים ותומים.

יהודה - אבנו נפך, צבע דגלו כמין שמים, ומצויר עליו אריה ("גור אריה יהודה").

יששכר - אבנו ספיר, צבע דגלו כחול כהה, ומצויר עליו שמש וירח ("ומבני יששכר יודעי בינה לעתים").

זבולון - אבנו יהלום, צבע דגלו לבן, ומצויר עליו ספינה ("זבולון לחוף ימים ישכון").

דן - אבנו לשם, צבע דגלו דומה לספיר, ומצויר עליו נחש ("יהי דן נחש").

גד - אבנו שבו, צבע דגלו אפור, ומצויר עליו מחנה ("גד גדוד יגודנו").

נפתלי - אבנו אחלמה, צבע דגלו דומה ליין אדום צלול, ומצויר עליו אילה ("נפתלי אילה שלוחה").

אשר - אבנו תרשיש, צבע דגלו דומה לאבן יקרה שמתקשטות בו הנשים, ומצויר עליו עץ זית ("מאשר שמנה לחמו").

יוסף - אבנו שוהם, צבע דגלו שחור עד מאוד. ולשני דגלי בניו הנשיאים אפרים ומנשה, מצוירת העיר מצרים, כיון שנולדו במצרים. ועל הדגל של אפרים מצויר גם שור, על שם "בכור שורו הדר לו", שזה רמז על יהושע שהיה משבט אפרים. ועל הדגל של מנשה מצויר גם ראם, על שם "וקרני ראם קרניו", שזה רמז על גדעון בן יואש שהיה משבט מנשה.

בנימין - אבנו ישפה, צבע דגלו דומה לכל "ב הצבעים, ומצויר עליו זאב ("בנימין זאב יטרף").

כאשר היו צריכים בני ישראל להתחיל לנסוע, או כאשר היו צריכים לעצור ולחנות - גם אז נעשה הכל בסדר נפלא ומיוחד.

כשהיו צריכים לנסוע - היה הענן נעמד מעל מחנה יהודה, ומורה להם את כיוון הליכתם. שני כהנים היו תוקעים 4 תקיעות בחצוצרות של כסף. ובכל תקיעה ותקיעה היו מתקדמים שלב נוסף של הכנה לקראת המסע [פירוק המשכן, קיפול ונשיאת הכלים ועוד], לאחר שכולם היו מוכנים למסע, לא היו זזים ממקומם עד שהיה משה אומר: "קוּמָה ה' וַיִּפְצוּ אֵיבֵיךָ וַיִּנְסוּ מִשְׁנֵאֶיךָ מִפְּנֵיךָ!" או אז היה הענן מתחיל ללכת, ואחריו עם ישראל.

בחנייתם - היה עמוד הענן נעשה כסוכה מעל מחנה יהודה, וכך ידעו שה' חפץ שכאן יחנו. בסדר נפלא היו מתארגנים לחנייה, ואז היה אומר משה: "שׁוֹבָה ה' רַבּוֹת אֶלְפֵי יִשְׂרָאֵל!", והענן היה נפרש על עם ישראל.

כך היו הולכים עם ישראל בטקסי המלכים, בסדר נפלא ומיוחד "איש על מַחֲנֵהוּ וְאִישׁ עַל דָּגְלוֹ".

"וַיְהִי בְּנִסְעֵ הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה: "קוֹמָה ה' וַיַּפְּצוּ אֵיבֹיךָ וַיִּנְסוּ מִשְׁנֵאֵיךָ מִפְּנֶיךָ".
וּבְנַחַחָה יֹאמֶר: "שׁוֹבָה ה' רַבּוֹת אֶלְפֵי יִשְׂרָאֵל". (במדבר י ל)

צבא ה'!

לאמתו של דבר - צורת הליכה מיוחדת זו, לא הייתה רק עניין של סדר וטקסיות, אלא הייתה בה משמעות עמוקה!

עם ישראל - אינם איזה קובץ של ציבור המוני, הנמדד בכמותו. אצל עם ישראל - כל אחד ואחד חביב לפני הקב"ה בפני עצמו, לכל אחד יש ייחודיות וחלק מיוחד השמור רק לו - בהמלכתו של הקדוש ברוך הוא! לכל שבט - דגל, מקום מיוחד, חלק ייחודי. עם ישראל הוא צבא ה'! וכבר התברכו עם ישראל להיות ככוכבי השמים, שעליהם נאמר: "מוֹנֶה מִסְפָּר לְכוֹכְבֵימַי, לְכֹלֵם שְׁמוֹת יִקְרָא!" (תהלים קמז ד) - לכל אחד שמו, מקומו, מהותו וחלקו המיוחד!

אומר המדרש (במדבר רבה ב): בשעה שנגלה הקב"ה על הר סיני, ירדו עמו כ"ב רבבות [220,000] מלאכים, והיו כולם מסודרים דגלים דגלים. ראו ישראל את המלאכים בהדר תפארתם, כצבא ה', כשלכל אחד חלקו המיוחד בהמלכת ה' יתברך, והתחילו מתאווים אף הם לדגלים. אמרו: "הלואי כך אנו נעשים דגלים כמותם!" אמר להם הקדוש ברוך הוא: "מה נתאיתם להיעשות דגלים? חייכם שאני ממלא משאלותיכם!" מיד אמר הקב"ה למשה: לך עשה אותם דגלים כמו שנתאוו.

בְּאֵתַת לְבַיִת אֲבֹתָם

התחיל משה לחשוש, אמר: עכשיו עתידה להיות מחלוקת בין השבטים, מי ישכון בכל צד [כי יש בקביעת הצדדים משמעות עמוקה ונשגבה לגבי קביעת תפקידו ומעמדו של כל שבט]. אם אני אומר לשבטו של יהודה שישכון במזרח, והוא אומר לי שרצונו בדרום, וכן ראובן וכן אפרים, וכן כל שבט ושבט - מה אני עושה?!

אמר לו הקב"ה: משה, אל תדאג, הם אינם צריכים שאתה תגלה להם את הסדר, אלא מעצמם הם מכירים כל אחד את מקומו המיוחד. וכיצד? מסורת יש בידם מיעקב אביהם, היאך לשכון בדגלים. אני איני מחדש להם זאת, כבר יש להם טקסים מיעקב אביהם - כמו שנשאו והקיפו את מיטתו אחר פטירתו, כך יקיפו את המשכן.

כאשר בא יעקב אבינו להיפטר מן העולם, קרא לבניו, ובירכם, וציווה אותם על דרכי ה' יתברך, וקיבלו עליהם עול מלכות שמים. ומשסיים אמר להם: כשתיטלו את מיטתי - ביראה ובכבוד לוו אותי, ולא יגע שום אדם במיטתי מלבדכם, לא אחד מן המצריים, ואפילו לא אחד מבניכם! ואז גילה להם יעקב את הסדר שבו יישאו אותו, ולסדר זה הייתה משמעות עמוקה ביותר! אמר להם: יהודה, יששכר וזבולון - יטענו את מיטתי מן המזרח. ראובן, שמעון וגד - יטענו את מיטתי מן הדרום. אפרים, מנשה ובנימין - יטענו מן המערב. דן, אשר ונפתלי - יטענו מן הצפון. יוסף אל יטען מפני שהוא מלך, ואתם צריכים לחלוק לו כבוד, ולוי אף הוא לא יטען, מפני שהוא עתיד לטעון את ארון הקודש, ומי שהוא טוען ארונו של חי העולמים אינו טוען

ארונו של מת! אם תעשו כן ותטענו את מיטתי כסדר הזה, עתיד הקב"ה לעשות אתכם כסדר הזה בדגלים! ואכן כאשר נפטר טענו אותו כשם שציום. ובשכר זאת, זכו במדבר להיעשות דגלים כסדר הזה, כמו שנאמר (במדבר ב ב): "אִישׁ עַל דָּגְלוֹ בְּאֶתֶת לְבַיִת אֲבֹתָם יִחַנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" - כפי שקיבלו מיעקב אבינו.

למעשה - כבר לאברהם אבינו הראה הקב"ה את הסדר שבו ילכו עם ישראל! כשאמר הקב"ה לאברהם "הבט נא השמימה", הראה לו הקב"ה עגלה באמצע, ושתיים עשרה מזלות סובבים לה. אמר לו: זה סימן לבניך, שעתידים להיות ארבעה דגלים, שלושה שבטים מכל צד, והארון באמצע. (מדרש הגדול במדבר ב א)

על משמעותו העמוקה של סדר זה, דרשו חז"ל את הפסוק (משלי ג יט): "ה' בְּחֶכְמָה יָסַד אֶרֶץ". ארבע רוחות ברא הקדוש ברוך הוא בעולם: מזרח, מערב, דרום וצפון. בכל רוח הטביע הקב"ה כוחות מיוחדים, וכנגדם סידר את הדגלים. לדוגמא: מזרח - משם האור יוצא לעולם, יש בו כח להזריח ולהשפיע על העולם כולו. בצד זה העמיד ה' את שבט יהודה שהוא בעל מלוכה, ואת שבט יששכר שהוא בעל תורה, ואת שבט זבולון שהוא בעל עשירות. הם משפיעים ומזריחים בכוחותיהם על העולם כולו. וכשם שהשמש נראית תחילה במזרח, כך היו הם ראשונים בכל המסעות והחניות. וכך סודר כל שבט ושבט במקומו המיוחד לו על פי כוחותיו, תכונותיו, והחלק המיוחד לו בהמלכת הקב"ה בעולם.

חיבה גדולה!

אומר המדרש (במדב"ר ב): חיבה גדולה חיבבם הקב"ה שעשאו דגלים. ומנין שהוא אהבה לישראל? שכן שלמה המלך אומר: "הִבֵּיאֲנִי אֶל בֵּית הַיְיִן, וְדַגְלוֹ עָלַי - אֶהְבֶּה!" משל למה הדבר דומה? לעשיר שהיה לו אוצר מלא יין, נכנס לבודקו, והנה - כל החביות החמיצו! בפחי נפש בא לצאת מן המקום, ולפתע מצא חבית אחת של יין טוב. אמר: חבית זו שווה בעיני כמו כל האוצר! כך, ברא הקב"ה שבעים אומות, אך מכולם לא מצא עם שדבק בו אלא עם ישראל. וזהו שנאמר "הביאני אל בית היין", יין אלו הם שבעים אומות [יין' בגימטריה = 70], ומבין כולם - "ודגלו עלי אהבה" - בחר בעמו ישראל באהבה!

קדושים וגדולים היו ישראל בדגליהם, וכל האומות מסתכלים בהם ומתפעלים. ומרוב התפעלותם היו האומות אומרים לישראל: "שובי שובי השולמית!" [שולמית אלו עם ישראל השלמים באמונתם לבורא עולם] - בואו אלינו, הידבקו עמנו, ואנו ניתן לכם גדולה וכבוד, נעשה אתכם מושלים, הגמונים, דוכסים! "שובי ונחזה בך!" ועם ישראל עונים להם: "מה תחזו בשולמית, כמחולת המחניים" - איזו גדולה אתם יכולים לתת לנו, האם תוכלו לתת לנו גדולה וכבוד "כמחולת המחניים", האם יכולים אתם לעשות לנו כמו הגדולה שעשה לנו הא-לוקים במדבר, שהוליך אותנו מחנות מחנות?!

אף בלעם הרשע הביט בהם ויצאה עינו כנגדם! כמו שנאמר (במדבר כד ב): "וַיֵּשֶׁא בַלְעָם אֶת עֵינָיו, וַיִּרְא אֶת יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן לְשִׁבְטָיו... וַיֵּשֶׁא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר... מַה טֹּבוֹ אֶהְלִיךְ יַעֲקֹב, מִשְׁפָּנְתֶיךָ יִשְׂרָאֵל!". התחיל אומר: מי יכול לגעת באלו, שמכירים את אבותיהם ואת משפחותיהם?! מכאן למדנו שהיו הדגלים גדולה וגדר לישראל!

לא ידעתי נפשי!

אמר רבי חייא: משל לבת מלכים, שנשבתה והוגלתה מארמון המלך. גדלה במרחקים, ולא ידעה כלל שהיא בת מלך. חיה חיי שפל ומחסור, והייתה מלקטת

שיבולים למאכלה יחד עם חברותיה. לימים, עבר המלך והכיר אותה שהיא בתו! מיד שלח את אוהבו, נטל והושיב אותה עמו במרכבת המלך. היו חברותיה תמהות עליה ואומרות: "אתמול היית מלקטת שבולים, והיום יושבת בקרונות מלכות עם המלך?!" אמרה להם: "יותר ממה שאתן תמהות עלי - אני תמהה על עצמי!"

כך, היו ישראל במצרים, משועבדים בטיט ובלבנים, שקועים בתועבותיהם וגלוליהם, והיו מאוסים ובזויים בעיני המצרים. כאשר נעשו בני חורין ונגאלו, נעשו כבני מלכים, חוסים תחת כנפי השכינה, מוקפים בגילויי אהבה, והיו כמושלים על כל באי עולם. היו אומות העולם תמהים ואומרים: "אתמול הייתם עובדים בטיט ובלבנים, והיום נעשיתם בני חורין וסגנים על כל העולם?!" והיו ישראל אומרים להם: "כשם שאתם תמהים עלינו, כך אנו תמהים על עצמנו!" וקראו על עצמם את הפסוק: "לא ידעתי נפשי שמתני מרפבות עמי נדיב". (שיר השירים רבה ו)

על שולחן המלך

יצאו עם ישראל משפלות מצרים, והפכו להיות "סמוכים על שולחן המלך" - על שולחנו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. האם חסר משהו בבית המלך?!

"לא חסרת דבר!" - אלא שהדבר בפיק, מה אתה רוצה? - לחם? - "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים!" (שמות טז ד) מים אתה רוצה? "ויך את הסלע... ויצאו מים רבים!" (במדבר כ יא) בשר, עופות אתה מבקש? "ותעל השליו!" (שמות טז יג) מלך במדינה - אין המדינה חסרה כלום! כך - "ה' א-להיך עמך - לא חסרת דבר!" (מדרש תהלים כג) ואולם, אכילה על שולחן המלך היא אף מחייבת מאוד! אין זה פשוט לגור בארמון המלך, להיות קרובים אל המלך. יש להתרגל לנימוסי מלכות, להיות מעודנים, להיות נאמנים להוראותיו ומצוותיו של המלך. והיה זה ניסיון לא פשוט! ניסיון - אשר חישל וחיזק את עם ישראל, לימד ותרגל אותם להיות אמונים [מורגלים] ומלומדים על ה' יתברך, לדורות עולם!

וכך אומרת התורה (דברים פרק ח):

"כֹּל הַמְצָנָה אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה הַיּוֹם - תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת, לְמַעַן תַּחֲיוּן וְרַבִּיתֶם וּבְאֵתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׁבַע ה' לְאַבְתִּיכֶם. וְזָכַרְתָּ אֶת כָּל הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכָה ה' אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּמִדְבָּר לְמַעַן עֲנִתָּךְ לְנִסְתָּךְ לְדַעַת אֶת אֲשֶׁר בְּלִבְבְּךָ הַתְּשֹׁמֵר מִצְוֹתָיו אִם לֹא... הַשְּׁמֹר לָךְ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ... וְרַם לְבָבְךָ וְשִׁכַּחְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ הַמוֹצִיאֶךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים. הַמוֹלִיכָךָ בְּמִדְבָּר הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא נְחֹשׁ שָׂרָף וְעֶקֶב וְצִמְאוֹן אֲשֶׁר אֵין מַיִם, הַמוֹצִיא לָךְ מִיַּם מִצְוֹר הַחֲלָמִישׁ, הַמֵּאֲכִילֶךָ מִן בְּמִדְבָּר אֲשֶׁר לֹא יִדְעוֹן אֲבֹתֶיךָ, לְמַעַן עֲנִתָּךְ וּלְמַעַן נִסְתָּךְ לְהִיטֵבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ"...

"למען ענותך ולמען נסותך להיטיבך באחריתך - כל ענוי המדבר, הטורח הגדול שהיה לישראל בו, לא היה אלא להביאם לניסיון, כדי להרגיל טבעם במידת הבטחון, ולהכניס בלבם אמונת ה' יתברך, עד שיחזרו להם רגילות העבודה לטבע, וזהו לשון התורה - "למען תלמד ליראה את ה' א-להיך", כלומר שתהיה מלומד, ותרגיל טבעך בעבודת ה' יתברך, עד שלא תצטרך לטרוח עליו, ויהיה מעשה היראה דבר טבעי אצלך לעשותו, כשאר הדברים הטבעיים אשר אתה עושה בטבע. (רבנו בחיי דברים ח טז)

"וזכרת את כל הדרך - "...כי תוכל לדעת, שיש בעשיית המצוות טובה שלימה, ולא יהיה צדיק נעזב ומבקש לחם, כי ה' מפרנס אותך במדבר במעשה נס גדול, בעבור לכתך אחר מצוותיו! ...וה' היה יכול להוליכם בדרך הערים אשר סביבותיהם,

אבל הביאם בניסיון הזה, כי ממנו יודע שישמרו מצוותיו לעולם!" (רמב"ן דברים ח ב)

אִישׁ עַל דָּגְלוֹ בְּאַתֶּת לְבַיִת אֲבֹתָם יִחַנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (במדבר ב, ב) (הרב בנימין בירנצוויג)

דבר תמוה הוא עד מאד, עניין הדגלים שהצטוו בני ישראל במדבר? וכי מה הוא הדגל? קרש וסמרטוט של בד בראשו? האם זה מה שייתן זהות לשבטי ישראל ולפי זה יקבע מקומם ושם? והתמיהה גדולה אף יותר כשרואים את דברי חז"ל הקדושים (תנחומא סי' י) שבשעה שנגלה הקב"ה על הר סיני, ירדו עמו עשרים ושתיים אלף מלאכי השרת, והיו כולם עשויים דגלים דגלים, ואמרו ישראל לפני הקב"ה 'הלוואי ואנו עשויים דגלים כמותם'. וקיבל הקב"ה בקשתם וציוה עליהם לחנות לדגליהם. הנה כי כן ישראל התאוו להיות כמלאכי השרת בגלל מעלת הדגלים? הייתכן שבד הקשור למקל יהיה סיבת הרצון של ישראל להדמות למלאכים?

ביאור נפלא כתב המשגיח דישיבת חברון הגה"צ רבי לייב חסמן זצוק"ל, כי הדגלים מסמלים את הזהות והייחודיות שיש לכל אחד על זולתו, דגל הוא סמל של זהות מדינה על חברתה, ובזה היו מלאכי השרת נעלים ומורמים שעל אף קדושתם ומעלתם היו מכבדים אחד לחברו כמאמר הפסוק "כולם אהובים כולם גיבורים כולם קדושים וכולם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה ונותנים רשות זה לזה" כן על אף קדושתם ידע כל אחד מעלת זולתו עד כדי נטילת רשות אחד מזולתו לפני שמקדישים ליוצרים ומקבלים מלכותו. את זה ראו ישראל במעמד הר סיני ולזה התאוו לדגלים של מלאכי השרת שמסמלים את הערכה של כל אחד במעלת חברו, ושרק על ידי זה יכולים להגיע להקדיש ליוצרים בנחת רוח. אך מעלה נוספת מתגלה בעניין הדגלים, שהרי כל מדינה בעולם מצטיינת בדגל הלאום שלה, ומהסיבה הפשוטה, שמדינה ללא דגל אין לה כלל קיום וחשיבות! הדגל מסמל את עצם הקיום והחשיבות כישות בפני עצמה, זה בא ללמדנו עניין הדגלים, ההתחשבות בשני כאדם כמוני! עצם המחשבה של האדם שמסביבו קיימים עוד אנשים, ומכך חובת ההתחשבות בזולת היא בסיס הקיום של בני אדם כקבוצה וכחברה לחיות בשלום עלי אדמות. בזה רצו בני ישראל לזכות להיות כמלאכים החיים באהבה ואחוה על אף גדולתו ורוממותו של כל אחד בפני עצמו.

"מסע דגלי ישראל במדבר"

סדר המסע בתקופת המדבר מתואר במדרשי חז"ל ובתלמודים. קיים שוני בולט בין התיאור במקורות אלו לתיאור העולה מפירוש רש"י. במהלך המאמר יושוו ההסברים, יוצגו הפרטים שרש"י אינו מתייחס אליהם, אך הנזכרים בברייתא דמלה"מ ובירושתלמי, ועל פי הבדלים אלו יבואר השוני בין פירושו של רש"י להצעת ההסבר המבוססת על מקורות אלו.

סדר המסע כולו מחולק בתורה למספר פרשיות נפרדות שחז"ל טרחו ליצור מהן כמין תצרף המשלב ביניהן. כל מסע מתחיל מנקודת חניה ומסתיים בנקודת חניה חדשה. הסדר בתחילת המסע קובע את הסדר גם במהלכו וגם בחניה. גם לצורת החניה יש השפעה על סדר המסע.

בארבע פרשיות בתורה תואר סדר מסע דגלי ישראל במדבר. במדבר ב, ב-לד, תוארה צורת ארבעת מחנות דגלי ישראל סביב מחנה שבט לוי עם אהל מועד בחניה, ונקבע שבעת המסע "ונסע אהל מועד מחנה הלוי בתוך

המחנות, כאשר יחנו כן יסעו" כלומר שצורת המחנות בעת המסע תהיה דומה לצורתם בעת החניה, כלומר בצורת תיבה. ברם קיימת מחלוקת אם ציווי זה מתייחס רק למחנה שבט לוי עם המשכן או גם למחנות הדגלים. הסובר שהציווי נוגע גם לדגלים סובר שהן המשכן והן הדגלים נסעו בצורת תיבה סביב מחנה בני קהת נושאי כלי המשכן, ואילו הסובר שהציווי נוגע רק למחנה לוי, סובר שרק הלויים בני גרשון ומררי עם שאר בני שבטם נסעו סביב בני קהת נושאי כלי המשכן, ואילו הדגלים נסעו כקורה בזה אחר זה.

במדבר ד, א-טו, מתוארת הכנת כלי המשכן למסעות, כיסויים והתאמת מוטות הנשיאה לכלים השונים בידי בני קהת. מפרשה זו גם למדנו שצריך להתקיים פער זמן בין סיום כיסוי הכלים לכניסת בני קהת לשאת אותם, פער שנועד למנוע את בני קהת מלגעת בכלים (ולראותם גלויים) בעת כיסויים. לא עוד אלא שעל בני קהת להרחיק עצמם בעת כניסתם מלגעת בארון הברית, שכן מגע כזה טומן בחובו סכנת מות.

הפרשה העיקרית, במדבר י, יא-כה, עוסקת בתחילת המסע הראשון מהר סיני, ומיד אחריה במדבר י, לג-לו, מתואר מסע הארון והענן במסע זה. מאמרנו עוסק בעיקר בהסבר של פרשה זו. מתי בדיוק בוצע כל שלב של פירוק ותחילת מסע חלקי המשכן ביחס למסע הדגלים, האם יחד עם מסע הדגל הנזכר לפניו או יחד עם זה שאחריו או במרווח שבין מסע דגל לדגל ? ניתן להראות שכל שלב בפירוק ומסע חלקי המשכן בוצע עם תחילת מסע הדגל הנזכר אחריו, שכן השלב הראשון, שלב כיסוי הכלים, שאינו נזכר בפרשה זו אלא במדבר ד כנ"ל, קדם לשלבים הבאים המפורטים בה ובוצע כבר "בנסע המחנה", כלומר עם תחילת מסע הדגל הראשון, דגל יהודה. בהתאם, פירוק המשכן, העמסתו על העגלות ומסע בני גרשון ובני מררי עמו, החל עם תחילת מסע דגל ראובן, וכניסת בני קהת לשאת את כלי המשכן, החלה עם תחילת מסע דגל אפרים. אם כן, "נסיעה" בפרשה זו משמעה תחילת נסיעה ועקירה ממקום החניה.

ברם הסבר זה הנראה פשוט כל כך, אינו נחלת כל הפרשנים. לשיטת רש"י (למשל, ועיין בשיטות נוספות במאמר עצמו בו הובאה שיטת הרמב"ן, אך ראוי לעיין גם בשיטות המהר"ל ב"גור אריה" עה"ת וב"לבוש האורה" ובמאמר קצרתי ולא הבאתי אותן), בני גרשון ובני מררי שנסעו עם חלקי המשכן המפורק המועמסים על העגלות, נסעו בין דגל יהודה לדגל ראובן, בעוד שבני קהת הלכו עם כלי המשכן על כתפיהם, בין דגל ראובן לדגל אפרים. בהתאם, הקדימו בני גרשון ובני מררי להגיע לאתר החניה, והם הקימו את המשכן קודם להגעת בני קהת לשם, וקודם להכנסת הכלים למשכן הבנוי ומוכן.

במרכזה של פרשה זו, ובאמצע תיאור תחילת מסע המחנות, מופיע הפסוק "ונסעו הקהתים נושאי המקדש והקימו את המשכן עד באם". פסוק זה והסברו הם במוקד הדיון של מאמרנו : האם חלקו השני של הפסוק הוא מאמר מוסגר העוסק בסיום המסע ובהקמתו בהגעה לחניה - כפי שסברו רש"י ושאר הפרשנים, או שהוא עוסק בהמתנתם של בני גרשון ומררי במרווח הזמן שבין סיום פירוק המשכן על ידם והעמסת חלקיו על העגלות, לכניסת בני קהת לשאת את הכלים - כמוצע במאמרנו, על פי הברייתא דמלה"מ והירושלמי. לשיטת רש"י, משמעות המלה "והקימו" היא "בנו", ואילו לפי הצעת ההסבר שבמאמרנו משמעה - "העמידו בהמתנה". הסבר זה הינו יחידאי כמעט בתורה, והמילה היחידה בתורה, הניתנת להסבר דומה, מופיעה גם היא באותה פרשה, בפסוק: "קומה ה' ויפצו איביך..." כמבואר במדרש. בעוד שלפי פירש"י בני גרשון ומררי הקימו את המשכן בהגיעם לחניה לפני שהגיעו בני קהת עם הארון והכניסוהו למשכן הבנוי, הרי שלדברינו העמידו בני גרשון ומררי את

העגלות שהועמסו בחלקי המשכן המפורק בתחילת המסע בהמתנה מחוץ לשטח החצר, עד שבני קהת נכנסו לחצר לשאת את כלי המשכן, כדי שמיד בעת כניסתם יוחל בפירוק החצר והעמסתה על עגלות אחרות, ואזי הוחל במסע כל המחנות, כאשר במרכז הולכים בני קהת, סביבם נוסעים בני גרשון ומררי וסביבם או לפניהם ואחריהם הדגלים. לפי התיאור המוצע, הקמת המשכן בחניה היא תמונת ראי מדויקת של פירוקו בתחילת המסע.

ברם לא רק המילה "והקימו" והקשרה בפרשה חשובים להבנת סדר המסע. גם להבדל המשמעות וההגדרה שבין "המשכן" ל"אהל מועד" חשיבות רבה. לדברינו, בעוד "המשכן" הינו כינוי רק לאהל עשוי יריעות הבד והעזים המונחים על הקרשים והעמודים, ואין הוא כולל את קלעי החצר והכלים המצויים בחצר, הרי שהכינוי אהל מועד כולל על פי רוב במשמעו גם את החצר. כאשר נאמר "והורד המשכן", כוונת הכתוב לומר שרק האהל וכליו פורקו אך לא קלעי החצר - שבפירוקם הוחל רק עם כניסת בני קהת לשאת את הכלים המכוסים. לכן כאשר כתוב "ונסעו בני גרשון ובני מררי נשאי המשכן" הכוונה לומר שהם נסעו עם העגלות מהאתר בו עמד המשכן, אך לפי ההמשך מתברר שהם המתינו מחוץ לחצר לבוא בני קהת לשאת את כלי המשכן.

עוד עולה מן הכתוב שאת אתר החניה קבע ארון הברית עפ"י ענן ה' שעליו, וממילא הוא גם שקבע את כיוון חניית המחנות.

מסורת היא בידי חז"ל שאת מחנה ישראל הקיפו שבעה ענני כבוד ה', אחד מכל ארבעת הרוחות, אחד עליון ואחד תחתון וכן עמוד הענן ההולך לפני המחנות ומורה על כיוון המסע. רק בברייתא דמלה"מ ובמדרש תנחומא נשמרה ההתייחסות לענן ש"למטה" כאל "ענן השכינה" שעל ארון הברית הקובע את כיוון נסיעת הארון וכיוון העמדתו בחניה, וזו אחת הסיבות לכך שרש"י - שלא ראה את הברייתא דמלה"מ - סבר שהענן שקבע את אתר החניה הוא עמוד הענן ההולך לפני המחנות ולא ענן השכינה.

פרשה נוספת הקשורה בסדר המסע היא פרשת החצוצרות, אשר שימשו להכרזה על תחילת כל שלב ע"י תקיעות בהן.

מרבית התיאור של תחילת המסע הראשון שהוא כאמור תצורף של כמה פרשיות כנ"ל, מובא בברייתא דמלה"מ, ברם דווקא הפרט המרכזי ביותר חסר בה. הגורם הקובע את אתר החניה ובעיקר אופן קביעת כיוון בניין המשכן וחניית המחנות לפיו, לא נזכר בה. פרט זה נזכר רק בדברי רב אחא בירושלמי. הוא קובע שלא רק שארון הברית קבע את אתר החניה אלא גם את כיוון בניין המשכן, אשר נבנה סביבו, ואשר לפיו כוונה הקמת כל המחנות..

ברם לא רק הסבר שונה לגבי תיאור סדר מסע המחנות יש במאמר, אלא גם הסבר שונה בתכלית לברייתא במסכת זבחים סא,א. לפי ברייתא זו קיימים היו שני מצבי ביניים קצרים בהם מותר היה עדיין לאכול בשר קדשים בשעת המסע: "קודם שיעמידו הלויים את המשכן ולאחר שיפָּרְקוּ הַלְוִיִּם אֶת הַמִּשְׁכָּן".

לדברינו הדברים פשוטים: לאחר שכוסו כלי המשכן ואף הוחל בפירוק המשכן, עדיין היה שלב קצרצר בו לא הוסרו יריעות המשכן מעל הקרשים והייתה לו צורת הפתח. אמנם המיתרים כבר נותקו מהיתדות ואולי אף הוסר מסך פתח המשכן, אך אם לא נשבה רוח חזקה לא נגללו היריעות וצורת הפתח עדיין הייתה קיימת. גם המזבח עמד במקומו בחצר שעדיין לא הוחל בפירוקה. בשלב זה עדיין מותר היה לאכול

קדשים. כך גם בעת ההגעה לחניה. הארון והכלים כבר הועמדו במקומם המיועד - ראשונים. מיד הועמדו סביבם הקרשים, נפרשו עליהם היריעות, ואולי אף המסך נתלה בפתח המשכן. במקביל, הועמדו עמודי החצר ונתלו הקלעים, והמזבח כבר עמד במקומו. עדיין לא חיברו את המיתרים ליתדות, לא הוסרה הפרוכת מעל הארון ועדיין לא נתלתה על העמודים ולא הוסרו כיסויי כלי המשכן, אולם כבר נוצרה צורת פתח למשכן. לכן משלב זה ואילך ניתן היה כבר להתחיל להקריב קרבנות ולאכול קדשים. הובאו במאמר שני מקורות חז"ל התואמים להפליא לשני מצבי מעבר קצרים אלו.

רש"י לשיטתו, לא יכול היה להסכים עם האפשרות שקודם להשלמת בנין המשכן בחניה הותר כבר לאכול קדשים בחצר שהוקמה, שכן עדיין כלי המשכן לא הגיעו לאתר הקמתו ולא הוכנסו לתוכו, אלא אם שינו את סדר המסע מהסדר הכתוב בתורה.

לבסוף, הראינו, שגם יוסף בן מתתיהו בספרו "קדמוניות היהודים" מתאר את סדר המסע כמתואר בזה.

חשיבות המאמר המובא בזה, אינה אפוא רק במתן הסבר חלופי לפירושי הראשונים, המבוסס על התיאור בברייתא דמלה"מ והירושלמי, אלא אולי בגילוי החשוב שמקורות אלו לא היו לפני רש"י, גילוי המוביל לסוגיות נוספות הנידונות בברייתא דמלה"מ ובירושלמי, בהן שונה ההסבר והתיאור מזה המובא בפירושו של רש"י, כאשר עמידה על ההסברים המובאים בהן תיתן בידינו כלים להבנת פרטים שהיו בלתי מובנים עד כה הן בתורה והן במקורות חז"ל.